

Sanning eller konsekvens?

Amnesty Internationals hantering av balansgången mellan
fredsbyggande och rättviseskipande vad gäller juridiska och
icke-juridiska former av rättvisa

Abstract

This essay aims to investigate how Amnesty International handles the so called peace versus justice dilemma in post-conflict societies. This is done by studying a number of Amnesty publications published between 1996 and 2000, concerning various aspects of justice within the peacebuilding-process in Sierra Leone. More concretely, what is studied is whether Amnesty tends to prefer judicial (trials) or non-judicial (truth commissions) forms of justice, and what arguments are used. William Zartman's and Rama Mani's thoughts regarding peace and justice serve as the essay's main theoretical framework. The essay finds that in general, Amnesty International seems to prefer judicial forms of justice, mainly because of its deterrent effect. However, there are indications that Amnesty International also considers judicial justice as the best way to establish truth about abuse, violence, victim and offender. When having established these truths, Amnesty may be open to more pragmatic forms of justice.

Key words: peacebuilding, transitional justice, dilemma, Amnesty International, trial, truth commission, peace versus justice

Antal tecken: 69515

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	4
1.1	Syfte och frågeställning.....	5
2	Metod och material.....	6
2.1	Beskrivande idéanalys.....	6
2.2	Avgränsning och motivering.....	7
2.3	Material.....	8
3	Teori.....	10
4	Rättviseskipande respektive fredsbyggande mekanismer.....	14
4.1	Rättviseskipande mekanismer: juridiskt straffansvar och rättegångar.....	14
4.2	Fredsbyggande mekanismer: icke-juridiska verktyg och sanningskommissioner.....	16
5	Amnesty International och det postkonfliktuella Sierra Leone.....	18
5.1	Idéanalysens dimensioner.....	18
5.2	Idéanalys.....	18
5.3.1	SIERRA LEONE: TOWARDS A FUTURE FOUNDED ON HUMAN RIGHTS – 24/9 – 1996.....	18
5.3.2	Sierra Leone: a peace agreement but no justice - 9/7 – 1999.....	22
5.3.3	DOCUMENT - SIERRA LEONE: ENDING IMPUNITY - AN OPPORTUNITY NOT TO BE MISSED - 30/7 - 2000.....	23
6	Slutsatser.....	26
7	Referenser.....	28

1 Inledning

Vad kommer efter inbördeskrig? Vad händer när vapnen läggs ned och fredsavtal sluts?"War is an invention of the human mind. The human mind can invent peace with justice." (Cousins, 1953, s. 318). Orden är Norman Cousins och representerar en vanlig föreställning om att fred och rättvisa går hand i hand. Det känns på förhand givet; i ett samhälle i vilket rättvisa varken råder eller skipas bör en hållbar fred ha svårt att överleva. Är det så enkelt? Uppnås fred genom att skipa rättvisa? Enligt Dr. Shirin Ebadi som år 2003 vann Nobels fredspris är svaret ja. I hennes debattartikel "Peace and justice go together" argumenterar hon emot de som menar att åtal i ICC kan vara kontraproduktivt och att det finns andra sätt att förbättra situationen för människor som varit utsatta, eller utsätts, för förtryck. Vägen mot fred går, enligt Ebadi, genom rättvise- och ansvarsutkrävande (Ebadi, 2008).

Chandra Lekha Sriram är inte lika övertygad. Hon skriver i kapitlet Transitional Justice and the liberal peace om den paradox som uppenbarat sig i postkonfliktuella samhällens demokratiserings- och statsbyggnadsprocesser. Rättviseskipande, vad gäller brott som begåtts under den nyligen avslutade väpnade konflikten, kan underminera fredsbyggandet (Lekha Sriram, 2009, s. 115). Det är just denna paradox som jag tänkt bygga min uppsats kring (Bjereld et al, 2009, s. 29; 36). Lekha Sriram förklarar vidare; ett postkonfliktuellt samhälle är ofta djupt splittrat. Inte bara finns de ursprungliga orsaker och motsättningar som startade konflikten kvar – i många fall har de förvärrats av grymheter, illdåd, tortyr, brott mot mänskliga rättigheter och så vidare. Dessa brott har inte sällan utförts av flera sidor i konflikten; staten, rebellgrupper, paramilitärer, privatpersoner och liknande. Detta medför att en stor del av samhället tagit del i konflikten, som offer såväl som förövare. På grund av detta kommer rättvisa vara otroligt svårt att definiera och utföra på ett sätt som gör alla nöjda. När rättvisa ändå utkrävs, i form av åtal, rättegångar och så vidare, kan de djupa splittringar som redan existerar förvärras och i värsta fall leda till att våldsamheter och konflikt återigen uppstår. Även då våldsamheter inte utbryter kan samhället bli polariserat i en sådan utsträckning att fredsbyggandet upplever ett rejält bakslag (Lekha Sriram, 2009, 115; 119-121).

Instinktivt känns det orimligt att fred och rättvisa inte nödvändigtvis är två ideal som kompletterar varandra. Lekha Sriram är dock långt ifrån ensam om att ha identifierat denna paradox. Yaacov Bar-Siman-Tov, exempelvis, menar att det inte finns något att vinna på att upphöja fred och rättvisa till ideal så heliga att kompromisser dem emellan omöjliggörs. De flesta långvariga konflikter är långt ifrån svartvita vilket innebär att flera parter i varierande grad kan tänkas ha rätt, vilket endast kan lösas genom kompromisser och kohandel. Således är det

önskvärt att man inte låser sig vid ett överdrivet rättvisefokus (Bar-Siman-Tov, 2013, s. 28-30).

1.1 Syfte och frågeställning

Lekha Sriram konstaterar mycket riktigt att dessa frågor och moraliska dilemman inte bara är något som ägnats åtskillig uppmärksamhet från beslutsfattare och teoretiker utan även från, kan man tänka sig, mer ”verklighetsnära” aktörer som NGO:s (non-governmental organisations, svenska: icke-statliga organisationer). Hon diskuterar dessas roll, och menar att det finns ungefär lika många ställningstaganden gällande, hårddraget, i vilken utsträckning rättvisa respektive fredsbyggande ska prioriteras, som det finns NGO:s (Lekha Sriram, 2009, s. 116). Det vore därför intressant att se hur en NGO argumenterar, vilket också bidrar till kumulativitet (Svensson & Teorell, 2007, s. 18).

Detta vill jag ta fasta på, och har således tänkt formulera mitt forskningsproblem såhär:

Hur hanterar Amnesty International balansgången mellan fred och rättvisa, och mer specifikt, mellan icke-juridiska och juridiska former av rättviseskipande, vad gäller fredsprocessen i Sierra Leone? Verkar man informerade om det dilemma som föreligger? Vad argumenteras för, och hur ser argumentationen ut?

The Peacebuilding Initiative, ett projekt kring vilket FN, Harvarduniversitet och NGO:n HPCR International samarbetar, menar att det finns en rad sätt att utkräva rättvisa och ansvar på efter en konflikt. Hårddraget kan dessa klassas som juridiska och icke-juridiska. De förstnämnda utgörs givetvis av någon slags rättegång och fokuserar på att döma förövare för de brott som begåtts. Dessa kan utgöras av internationella tribunaler, nationella rättegångar, hybridtribunaler och så vidare. Den andra vägen att gå kan utgöras av mer försoningssökande initiativ – sanningskommissioner vilkas främsta uppgift är att ge offer upprättelse och lägga en grund för kommunikation, tillit och förståelse i ett polariserat post-konfliktuellt samhälle (Peacebuilding Initiative 1). Dessa vägval kommer spela en betydande roll för min analys och få representera rättvise- respektive fredsprioriteringar, vilket jag utvecklar i mitt teori-kapitel.

2 Metod och material

2.1 Beskrivande idéanalys

Min metod kommer bestå av en beskrivande idéanalys i stil med den som Ludvig Beckman redogör för i sin Grundbok i idéanalys. Beckman menar att en idéanalys kan ha tre olika syften vad gäller de budskap som analyseras; att beskriva dem, att ta ställning till dem, och/eller att förklara deras uppkomst eller konsekvenser (Beckman, 2005, s. 14). Vad jag vill göra är det förstnämnda. Dels passar det min problemformulering bäst och dels bidrar det till en tydlig avgränsning av ämnet; jag ska beskriva och tolka hur Amnesty argumenterat gällande rättvisa/fred – inte själv propagera för vad som är att föredra eller huruvida, vilket Sriram är inne på, idealen kan tänkas vara sprungna ur en västerländsk idétradition som inte helt lätt kan implementeras världen över (Sriram, 2009, s. 121). Även om fredsbyggande, som Aggestam och Björkdahl påpekar, ofta diskuteras i rent tekniska termer, handlar det i själva verket om olika politiska idéer; vilka beslut och idéer kommer leda till mest, eller bäst, fred? (Aggestam & Björkdahl, 2013, s. 8). Detta får även stöd av Rama Mani (Mani, 2002, s. 14).

På så vis bör en idéanalys i stil med den Beckman beskriver passa utmärkt, eftersom *”det vetenskapliga studiet av politiska budskap”* är vad som avses (Beckman, 2005, s. 11). Samtidigt är min ansats inte enbart beskrivande; ett visst mått av problematiserande föreligger eftersom jag utreder hur Amnesty hanterat ett problem: att rättvisa och fred inte alltid går hand i hand (Bjereld et al, 2009, s. 43-44). Syftet är att säga något om materialet som inte är uppenbart vid första anblick (Beckman, 2005, s. 49).

Under idéanalysen av texter från Amnesty kommer jag att använda mig av dimensioner (Beckman, 2005, s. 25-29). Vad gäller dimensioner formuleras då ett antal frågeställningar utefter vilka texten sedan tolkas. I mitt fall kommer tre dimensioner få vägleda min beskrivande idéanalys. I linje med hur en god idéanalys utförs är mina tre dimensioner uttömmande och, kanske viktigt, som Beckman uttrycker det *”ömsesidigt uteslutande”* (Beckman, 2005, s. 26). Den främsta anledningen till att jag valt dimensioner före idealtyper ligger i att idealtyper används för skapa en ytterlighet som ett verkligt fenomen sedan får förhålla sig till, medan jag med hjälp av dimensioner kan undersöka Amnestys texter för att *”särskilja olika delar av en argumentation”* (Beckman, 2005, s. 28). Det passar min frågeställning bra då jag kan formulera dimensioner i två steg; dels kring Amnestys hantering och argumentation kring juridiska och icke-juridiska former av rättvisa, och dels i ett större perspektiv gällande ifall de förefaller vara informerade om det dilemma som kan föreligga mellan fred och rättvisa. Innan

jag formulerar dimensionerna kommer jag att redogöra för en rad argument, för såväl som emot, vad gäller juridiska och icke-juridiska former av ansvarsutkrävande. Att vara informerad om det akademiska läget gällande juridiska och icke-juridiska former av rättvisa lär underlätta när det kommer till att analysera Amnestys argumentation.

Jag kommer utföra en aktörscentrerad idéanalys (Beckman, 2005, s. 18; 53), vilket går hand i hand med min frågeställning. Det är en inflytelserik aktör som studeras, inte vad som skedde under inbördeskriget. Det jag ämnar undersöka är hur Amnesty har prioriterat och argumenterat gällande rättvisa respektive fred för de övergrepp som begåtts under inbördeskriget, inte hur kriget artat sig mer ingående. På grund av detta kommer ingen djupare bakgrund till kriget och dess umbäranden ges; det centrala ligger i hur Amnesty argumenterat gällande balansgången. Det bör kanske nämnas att kontextkännedom visserligen kan underlätta vid texttolkningar (Bergström & Boréus, 2012, s. 32-33) men vid denna aktörscentrerade idéanalys utgörs kontexten snarare av det rent teoretiska dilemma som Amnesty orienterar sig i, än empiri från själva kriget. Därför läggs betydligt mer energi på att redogöra för teorin än empirin.

2.2 Avgränsning och motivering

Vad gäller avgränsning kommer jag i min analys att fokusera på den slags rättvisa som Rama Mani benämner *rectificatory justice*, vilket enkelt översatt blir *korrigeringsrättvisa*. Det innefattar avväganden kring hur övergrepp och orättvisor begångna under konfliktens förlopp ska hanteras, både sett till att ge offer upprättelse och utkräva förövare på ansvar. Således lämnar jag *distributive justice*, vilket kretsar kring strukturella orättvisor gällande sociopolitiska faktorer, utanför. Detsamma gäller *legal justice*, som hanterar frågeställningar gällande hur en rättsstat och dess juridiska system, som under konfliktens gång inte sällan kollapsat eller tappat all sin legitimitet, återigen ska byggas upp och fungera.

Dessa tre aspekter av rättvisa är givetvis inte, vilket Mani mycket riktigt påpekar, oavhängiga varandra men denna uppsats analys kommer först och främst att centrera kring korrigeringsrättvisa (Mani, 2002, s. 7-9). Att studera just ansvarsutkrävande är extra intressant då det är domänen inom vilken flest aktörer är verksamma (Lekha Sriram, 2009, s. 121-122).

Vidare har jag alltså valt att analysera en NGO:s, Amnesty International, arbete kopplat till fredsprocessen i Sierra Leone. Det finns en rad anledningar till att just Amnesty International står i centrum för min analys. De är en maktfaktor att räkna med; 2013 rankades de som en av världens hundra största NGO:s, och inom sitt område, mänskliga rättigheter, tillhör man topp tre (The Global Journal, 2013). Med över tre miljoner medlemmar och aktivister i över 150 länder har man en enorm kapacitet att mobilisera och påverka. Detta görs genom rapportutgivning, lobbyarbete riktat mot regeringar, manifestationer och en uppsjö

av kampanjer, för att nämna några (Amnesty International, 2012). Således har man reell makt att påverka, vilket gör en analys av deras prioriteringar intressant. I takt med att NGO:s och regeringar världen över i ökad utsträckning börjar samkoordinera sina insatser och komplettera varandra finns god anledning att tro att denna makt i framtiden kan växa sig starkare (Cooper & Hocking, 2000, s. 367-368). Rama Mani beskriver hur frågor kring problematiken kopplad till korrigeringsrättvisa sedan andra världskriget getts stor uppmärksamhet, politiskt såväl som akademiskt. Däremot menar hon att alldeles för lite uppmärksamhet ägnats åt hur problemen artar sig och hanteras i postkonfliktuella, fattiga u-länder (Mani, 2002, s. 8), varför Sierra Leone känns som ett relevant fall. Vidare *har* både juridiskt och icke-juridiskt rättviseskipande och ansvarsutkrävande tagit plats i Sierra Leone, i form av en specialdomstol och en sannings- och försoningkommission (Hayner et al, 2002, s. 2). Detta innebär att de dimensioner av rättvisa jag främst kommer rikta in mig på de facto finns representerade. Givetvis kan inte alltför stora växlar dras då enbart ett fall studeras, men en fingervisning ges kring hur Amnesty tenderar att prioritera.

Vad gäller tidsavgränsning har jag valt att analysera texter utgivna mellan åren 1996, då ett första fredsavtal (som senare skulle komma att falla) slöts, och 2000, i det slutgiltiga fredsavtalets efterdyningar. Texter utgivna mellan just dessa år har valts eftersom de formulerades och publicerades innan åtal och sanningskommission definitivt beslutats om, varför Sierra Leone under tiden för texternas publikation var något av ett ingenmansland vad gäller rättvisa och ansvarsutkrävande – det enda som beslutats var en amnesti för brott begångna under kriget (Hayner, 2007, s. 13). Visserligen innehöll fredsavtalet från 1999 en klausul om en sannings- och försoningskommission, men våldsamheter bröt återigen ut och dess förverkligande sköts på framtiden (International Crisis Group, 2012). På så vis är Sierra Leone att betrakta som ett utmärkt fall att analysera för att ta fasta på hur Amnesty hanterar balansgången mellan rättvisa och fred. Att rikta in mig på just Sierra Leone hjälper mig även att begränsa urvalet retorik jag analyserar, vilket bidrar till att uppsatsen håller sig inom givet antal tillåtna tecken. Enligt mig är, föga förvånande, ämnesvalet relevant såväl inom- som utomvetenskapligt (Svensson och Teorell, 2007, s. 18). Gällande den utomvetenskapliga relevansen tänker jag närmast på den kaotiska omvärld sommaren 2014 erbjuder med konflikter i Ukraina, Syrien, Irak, och Gazaremsan. Dessa, med flera, lär innebära att fred, rättvisa och dilemmat idealen emellan kommer vara aktuellt en lång tid framöver. Inomvetenskapligt situerar mitt ämnesval sig väl; dilemmat är väldokumenterat men såvitt jag vet har det inte alltför uttömmande diskuterats i relation till NGO:s. På så vis tror jag mig kunna bidra med nya ingångar, i en värld där NGO:s blir en allt starkare maktfaktor.

2.3 Material

Det material jag använder mig av under min analys består uteslutande av primärkällor i form av publikationer som Amnesty International själva författat

och publicerat. Således tror jag mig stå väl rustad vad gäller källkritik och materialets äkthet (Teorell & Svensson, 2007, s. 104). När jag tolkar primärmaterialet försöker jag i största möjliga mån vara tydlig med varför min uttolkning tar sig de uttryck den gör. Till detta har jag också kapitel 3 och 4 till hjälp, i vilka jag redovisat den empiriska och teoretiska grund som uttolkningen sker på. Vidare bygger min uppsats på en uppsjö av böcker och referentgranskade artiklar kring fredsbyggande, övergångsrättvisa och juridiska samt icke-juridiska former av ansvarsutkrävande, vilket jag tror kommer leda till en stabil teoretisk grund. De relativt få internetkällor jag använder kommer från välkända aktörer som tydligt redovisas och kan granskas – International Crisis Group, the Global Journal et cetera.

3 Teori

Min teoretiska ingång ligger i den litteratur som behandlar postkonfliktuellt rättviseskipande och fredsbyggande. Jag kommer till att börja med att redogöra för övergångsrättvisa (engelska: transitional justice) respektive fredsbyggande. Jag går relativt kortfattat igenom respektive fenomenens syfte och beståndsdelar, såväl som hur relationen dem emellan ser ut. Därefter använder jag en kombination av William Zartmans och Rama Manis tankar kring olika perspektiv vad gäller rättvisa: framåtblickande respektive tillbakasyftande, och handlingsorienterad respektive konsekvensorienterad. Dessa överensstämmer i mångt och mycket med varandra, vilket jag tar fasta på. Utifrån dessa teorier kring rättvisa utformar jag ett konkret ramverk i vilket en fredsrioritering utgörs av icke-juridiska former av ansvarsutkrävande, medan en rättviseprioritering utgörs av just juridiskt ansvarsutkrävande.

Det dilemma som gett upphov till min frågeställning utgörs, enkelt formulerat, av att det kan råda ett motsatsförhållande mellan fred och rättvisa. Två ideal som ingen frivilligt skulle prioritera bort motverkar och underminerar ibland varandra, vilket leder till ett dilemma kring vad, och hur, man bör prioritera. Vad detta i förlängningen lett till är en intensiv teoretisk diskussion kring hur fred och rättvisa bäst implementeras i postkonfliktuella samhällen. Fred kommer främst via fredsbyggande, och rättvisa för brott begångna under konflikt via övergångsrättvisa. Historiskt sett har rättviseutkrävande via övergångsrättvisa fått stå tillbaka eftersom en icke perfekt fred har upplevts bättre än ingen fred alls (Aggestam & Björkdahl, 2013, s. 9). FN:s generalsekreterares policykommitté definierade 2007 fredsbyggande som

Peacebuilding involves a range of measures targeted to reduce the risk of lapsing or relapsing into conflict by strengthening national capacities at all levels for conflict management, and to lay the foundations for sustainable peace and development [...](United Nations, 2010).

Det är en bred definition. Hanne Fjelde och Kristine Höglund kan bidra till en något klarare bild:

(..) the various efforts in support of the political, institutional, social and economic transformations necessary to reduce the risk of conflict recurrence, and laying the foundations for sustainable peace and development (Fjelde & Höglund, 2011, s. 13)

Vidare menar de att fredsbyggande innehåller minst tre processer av förändring: en säkerhetsreform, med syfte att gå från våldsamma till fredliga relationer, ett skifte från auktoritärt till demokratiskt styre och en omställning från krigsekonomi till fredsekonomi (Fjelde & Höglund, 2011, s. 13-14). Övergångsrättvisa är det verktyg som i övergångsperioden från konflikt till fred syftar till att utkräva rättvisa för begångna övergrepp. The International Center for Transitional Justice definierar övergångsrättvisa som

Transitional justice is a response to systematic or widespread violations of human rights. It seeks recognition for victims and promotion of possibilities for peace, reconciliation and democracy. Transitional justice is not a special form of justice but justice adapted to societies transforming themselves after a period of pervasive human rights abuse (ICTJ, 2009)

Även om det förhåller sig som så att övergångsrättvisa kan ha biverkningar som underminerar fredsbyggande, står inte de två processerna i ständig konflikt. Tvärtom är övergångsrättvisa ofta en viktig del av fredsbyggande. Exempelvis vad gäller säkerhetsreformer, vilka kan innefatta ut- och fortbildning av säkerhetsstyrkor, åklagare och domstolar, har övergångsrättvisa mycket att bidra med. Överlag ses upprättandet av en rättsstat, och rättsäkerhet vad gäller det juridiska systemet och säkerhetsstyrkor, som essentiellt för fredsbyggande (Lekha Sriram, 2009, s. 117-118).

Samtidigt är det just i arbetet att återupprätta en rättsstat i vilken lag och ordning gäller som den dimension av övergångsrättvisa jag riktat in mig på, korrigeringsrättvisa och ansvarsutkrävande för begångna brott, kan underminera fredsbyggandet (Newman et al, 2009, s. 17). Om man företar sig att efter en blodig konflikt bygga ett nytt slags samhälle i vilket lag och ordning råder, fritt från godtyckligt våld och grymheter, är det inte klädsamt att låta tidigare förbrytare undvika sitt ansvar. Att förespråka allas likhet inför lagen, samtidigt som det inte gäller för brott som begicks alldeles nyligen, kan ge upphov till anklagelser om dubbelmoral hos den nya regeringen. Samtidigt kan ett stort rättvisepatos, i form av ansvarsutkrävande, innebära dels nya våldsamheter, och dels ökad polarisering. (Huyse, 2001, s. 325-327).

Chandra Lekha Sriram menar att den vanligaste debatten vad gäller övergångsrättvisa är just den angående juridiskt ansvarsutkrävande. Den tar nästintill alltid plats efter att en konflikt som involverat övergrepp har avslutats. Däremot förhåller det sig inte så att valet är ett mellan svart och vitt – rättvisa i form av juridiskt ansvarsutkrävande eller ingen rättvisa alls. Det finns en rad andra mekanismer inom övergångsrättvisa för att skipa rättvisa och utkräva ansvar, främst icke-juridiska i form av exempelvis sanningskommissioner, granskningar och reparationer. Dessa, inte minst sanningskommissioner, menar många forskare kan vara en bra kompromiss för att navigera dilemmat mellan fred och rättvisa, mer konkret mellan fredsbyggande och ansvarsutkrävande. (Lekha Sriram, 2009, s. 116).

Jag vill ta fasta på dilemmat mellan fredsbyggande och rättviseskipande för att kunna avgöra hur Amnesty prioriterat. Fredsbyggande och rättvisa är två abstrakta begrepp men det finns teorier om hur de, vad gäller ansvarsutkrävande i

postkonfliktuella samhällen, artar sig i praktiken. På så vis kan en analys byggas kring problematiken, även i mer begränsad skala. Inte minst eftersom det inte är helt tydligt vad som är att betrakta som rättviseprioritering och vad som räknas som fredsprioritering. De två begreppen behöver tilldelas operationella indikatorer för att kunna mätas (Esaiasson et al, 2012, s. 54-55). Som Lekha Sriram konstaterat kommer konflikter i vilka övergrepp begåtts nästan oundvikligen bli föremål för debatt kring rättvisa och ansvarsutkrävande. Däremot måste inte detta nödvändigtvis ske via åtal och rättegångar. Olika teorier kring rättvisa, och olika sorters korrigeringsrättvisa, kan således utgöra en teoretisk grund för att avgöra om fred eller rättvisa prioriteras.

För att kunna göra detta kommer jag använda mig av William Zartmans tankar gällandeframåtblickande och tillbakasyftande perspektiv gällande motsatsförhållandet som kan föreligga mellan fred och rättvisa, samt Rama Manis teorier om olika sätt att se på korrigeringsrättvisa.

Zartman diskuterar dilemmat idealen emellan och konstaterar bland annat att framtida fred i vissa fall måhända endast är möjlig ifall rättviseskipande prioriteras bort. Han utvecklar sitt resonemang; fredsprioritering kan på sätt och vis likställas med framåtblickande lösningar, medan rättvisefokus kan ses som en tillbakasyftandeåtgärd (Zartman, 2005b, s. 3; 6) Vad utgör då framåtblickande respektive tillbakasyftande prioriteringar? I samma bok besvaras frågan av Robert B. Lloyd. Han menar att Sydafrika i och med sin sannings- och försoningskommission valde en bred definition av rättvisa vilket tydligt symboliserar deras framåtblickande, med andra ord fredsbyggande, prioritering. Man fokuserade varken på att straffa förövare eller att genom juridiska processer erbjuda offer upprättelse, något Lloyd konstaterar är symptomatiskt för tillbakasyftande, rättvisefokuserande, prioriteringar. Istället ville man göra bokslut med historien, etablera en sanning kring allas lika fri- och rättigheter, för att sedan gå vidare (Lloyd, 2005, s. 240). På så vis kan rättegångar, åtal och juridiskt ansvarsutkrävande och liknande representera ett rättvisefokus hos NGO:s, medan sanningskommissioner och andra icke-juridiska metoder med fokus på att fostra försoning och tillit att representera ett fredsbyggandefokus.

Detta sätt att tänka går igen hos Rama Mani som delar upp korrigeringsrättvisa i två filosofiska skolbildningar: *utilitarian punishment* och *retributive justice*, som även dessa delas upp i ett framåtblickande respektive tillbakasyftande fokus. *Retributive justice*, vedergällningsrättvisa, är en tillbakasyftande form av rättvisa som menar att det finns en moralisk skyldighet i att straffa förövare och skipa rättvisa. När ett övergrepp begås sänks offrets värde i relation till förövaren, och det enda sättet att återställa balansen är genom att ge förövaren ett straff som står i proportion till övergreppet. Anhängare av *retributive justice* föredrar rättegångar och juridiskt ansvarsutkrävande för att skipa rättvisa (Mani, 2002, s. 34-35). Det överensstämmer med Zartmans tankar kring tillbakasyftande rättvisa, som syftar till att utkräva ansvar och vedergällning (Zartman, 2005a, s. 294)

Ett annat sätt att se på korrigeringsrättvisa utgörs av *utilitarian punishment*. Det är en i grund och botten framåtblickande ansats som inte ser ett moraliskt egenvärde i att straffa förövare; det bör enbart göras ifall straffet tjänar ett högre samhällligt syfte (Mani, 2002, s. 33). På så vis delar det tydliga likheter med de

som argumenterar för att vissa kompromisser gällande juridiskt ansvarsutkrävande kan vara av godo för en hållbar fred. Även här överensstämmer teoretiserandet med Zartmans. Han menar att en framåtblickande lösning främsta syfte är att säkerställa att orättvisor som har begåtts inte kan upprepas genom att lägga grund för nya, konstruktiva relationer, inte vedergällning för gamla orättvisor (Zartman, 2005a, s. 293). Samtidigt bör nämnas att den utilitaristiska skolan menar att förövare bör straffas för att avskräcka, särskilja och rehabilitera (Mani, 2002, s. 32) vilket inte rimmar väl med sanningskommissioner och liknande icke-juridiska verktyg, men den grundläggande konsekvensorienterade inställningen som de delar kvarstår. Med stöd i dessa teoretiker kan operationella definitioner av fredsbyggandeprioritering respektive rättviseprioriteringar utformas: juridiska åtgärder, åtal, rättegångar och straff betraktas i min analys som rättviseprioriteringar medan icke-juridiska, mer alternativa lösningar som sanningskommissioner betraktas som fredsbyggandeprioriteringar.

4 Rättviseskipande respektive fredsbyggande mekanismer

I kapitel 4 kommer jag redogöra för hur ett antal akademiker argumenterar för och emot rättegångar, sanningskommissioner och dylikt. En del av argumenten grundas i den problematik som redan diskuterats i förhållande till dilemmat; att en väntande rättegång kan öka incitament till fortsatt väpnad konflikt, och att oadresserad rättvisa bör omöjliggöra en varaktig positiv fred.

Mitt syfte är dock att även redogöra för argument som är mer indirekt kopplade till dilemmat. Detta kan bestå av argument *varför* en rättegång bör hållas; är det för att ge offer upprättelse, en moralisk förpliktelse eller är ansvarsutkrävande en nödvändig beståndsdel för att samhället ska kunna gå vidare? Detsamma gäller mer fredsbyggande verktyg; *varför* är en sanningskommission att föredra? Ger det på ett mer effektivt sätt offer upprättelse? Kan icke-juridiska mekanismer smidigare möjliggöra ett stabilt samhälle, eller är det tvärtom? Finns logistiska och ekonomiska problem kopplade till olika slags ansvarsutkrävande? Detta för att, i enlighet med min frågeställning, under idéanalysen vara medveten om verktygens för- och nackdelar och därigenom tydligare kunna identifiera vad Amnesty argumenterar för och hur argumentationen lyder.

4.1 Rättviseskipande mekanismer: juridiskt straffansvar och rättegångar

Vad gäller juridiskt straffansvar, främst i form av rättegångar, finns en uppsjö av argument. Ett starkt argument för att åtala och döma förövare till övergrepp ligger i det faktum att internationell lag och rätt kräver det. Även i de fall man skrivit på de konventioner och traktat som reglerar mänskliga rättigheter och krigsbrott gör den internationella sedvanerätten klart att sådana brottsmisstankar måste utredas (Mani, 2002, s. 89-90). Johanna Mannergren Selimovic diskuterar denna moraliska aspekt. Rättegångar är ett verktyg som syftar till att utkräva ansvar och straffa. Detta kan ses som ett led i en slags moralisk utbildning; man måste blicka bakåt och adressera begångna oförrätter för att kunna gå vidare och bygga en hållbar fred. Rättegångar kan också tjäna ett syfte i och med att *individer* döms, inte grupper. På så vis kan föreställningar om att en hel folkgrupp eller etnicitet är att skylla för begångna övergrepp undvikas.

Samtidigt, poängterar hon, råder ett paradoxalt förhållande. Selimovic diskuterar mer specifikt Bosnienkriget och menar att effekten vid individuellt straffansvar för storskaliga övergrepp kan bli det motsatta. Brott av stor

omfattning kräver aktiva förövare, men också stora grupper av sympatisörer och åskådare som i tystnad ger sitt stöd. Att i sådana fall utkräva individuellt ansvar kan ge upphov till en diskrepans mellan människors upplevelser av brottens omfattning, och de straff som utdelas. Förmodligen kan inte varenda förövare åtalas och istället fokuserar man på att, i en slags symbolisk gest, åtminstone åtala övergreppens ledare. När dessa sedan dömdes upplevdes det ändå som en dom mot ledarens grupptillhörighet, varför skulden inte blev individuell. Vidare uttryckte en bosnisk kvinna att hon vid nyheten om Karadzics gripande inte kände att rättvisa skipats. Istället såg hon det som en del av politiskt maktspel i vilket Karadzic offerades. (Mannergren Selimovic, 2011, s. 133-136; 144). Det är förvisso en försvinnande liten del av offer världen över som har intervjuats, men visar ändå på en problematik vid juridiskt rättviseskipande efter storskaliga övergrepp.

Även Chandra Lekha Sriram diskuterar problematiken vid storskaliga övergrepp. I vissa fall är förövare och offer så många att juridiskt rättviseskipande blir ett extremt svårt företag. Hon lyfter vanligt förekommande argument vad gäller postkonfliktuellt ansvarsutkrävande: det finns ett värde i sig i att utkräva rättvisa, och även om enbart ett fåtal åtalas tjänar det som ett avskräckande exempel i framtiden (Lekha Sriram, 2000, s. 92-95). Samma argumentation känns igen i Johanna Herman et als sammanfattning av vanligt förekommande ställningstaganden för juridiska verktyg. Det är viktigt rent normativt att motverka straffrihet; förbrytare ska prövas och straffas i en rättegång. Vidare bör man statuera exempel, att ha forna förbrytare fria i samhället underminerar hela det postkonfliktuella samhällets lagar och regler, och inte minst regeringens legitimitet. Processer som ställer förövare inför rätta kan bidra till ökad tilltro till rättssystemet och att ett samhällskontrakt mellan stat och medborgare skapas och stärks.

Utan juridiska mekanismer finns heller ingen tvingande mekanism som kan få tidigare stridande parter att lägga ner vapnen och delta i en freds- och statsbyggnadsprocess. Detta kan ta sig uttryck i att forna miliser och säkerhetsstyrkor, som förvisso inte längre är i aktiv väpnad konflikt, kontrollerar olika städer och områden. Detta bidrar givetvis till polarisering, spänningar och segregation. Vidare kan rättegångar möta svårigheter ekonomiskt och logistiskt i fattiga, korrupta länder präglade av väpnad konflikt. (Herman et al, 2013, s. 49-52; 56-58). Payem Akhavan är inte övertygad att åtal tjänar ett avskräckande syfte. Han menar att en person som är indoktrinerad till den grad att hen är villig att mörda, våldta och massakrera förmodligen lämnat all slags rationalitet bakom sig. I det scenariot är det tveksamt ifall personen kommer stanna upp och fundera på ifall ett åtal måhända kan komma på fråga i framtiden. Samtidigt menar han att en avskräckande effekt faktiskt kan föreligga, och då inte minst i relation till statsledare som av rädsla för åtal kan tänka om gällande vilka metoder de använder i sin kamp för bibehållen makt (Akhavan, 2009, s. 628; 652).

Raquel Aldana-Pindell diskuterar vad för slags rättvisa som offer tenderar att föredra. Den knappa forskning som finns på ämnet lutar mot att offer för övergrepp som begåtts av statssponsrade styrkor föredrar att övergreppen behandlas i en måhända mer begränsad rättegång, än att ett heltäckande narrativ

och en kollektiv sanning formas i en icke-juridisk sanningskommission (Aldana-Pindell, 2002, s. 1438). David Mendeloff är inne på samma spår; överlag vill offer, föga förvånande, att någon slags rättvisa och ansvarsutkrävande tar plats, och en majoritet tycks föredra åtal och rättegångar (Mendeloff, 2009, s. 594-595). Mendeloff menar också att juridiska åtal bidrar till att stoppa en ond cirkel av våld; när åtal väcks och straff utdöms upphör den känsla av straffrihet som kan ha legat till grund för det oupphörliga våldet (Mendeloff, 2004, s. 360).

4.2 Fredsbyggande mekanismer: icke-juridiska verktyg och sanningskommissioner

Det huvudsakliga argumentet för icke-juridiska verktyg är det jag tidigare diskuterat; att de som juridiska verktyg syftar till att utkräva ansvar ifrån är just de som har störst incitament att återgå till väpnad konflikt (Herman et al, 2013, s. 49). Sanningskommissioner besitter också en fördel gentemot rättegångar vad gäller att skapa ett gemensamt historiskt narrativ kring vad som hände och varför. Detta ses som nödvändigt för att undvika spridning av lögnar och falskheter kring övergrepp som begåtts. Givetvis kan även rättegångar fylla denna funktion, men sanningskommissioner undviker i större mån att i detalj diskutera vem som gjorde vad mot vem och kan på ett effektivare sätt fånga breda strukturer gällande varför konflikten artade sig som den gjorde och hur övergrepp kunde komma att ske (Peacebuilding Initiative 1). Vidare menar Rama Mani att många offer inte nödvändigtvis är ute efter en rättegång. Man vill blott ha sanningen, oavsett i vilken form den kommer. Eftersom en sanningskommission är mer försoningsbetonad än en rättegång kan den då vara att föredra. Samtidigt menar hon att man bör vara varsam, det finns ingenting som säger att sanning alltid är att föredra (Mani, 2002, s. 101-103).

Miall et al menar att sanningskommissioner är enklare att applicera till länders olika kulturella kontexter än vad rättegångar är. De menar även att rättvisa inte nödvändigtvis behöver skipas genom juridiska mekanismer, utan att det i postkonfliktuella, instabila samhällen kan vara vettigt att prioritera restorativ rättvisa, som syftar mer till att skapa försoning brottsoffer och förövare emellan, än att utdöma straff. Vidare argumenterar de för att sanningskommissioner, i samhällen där "sanning" har lika många betydelser som människor, bättre kan bidra till att faktiskt finna någon slags sanning än rättegångar. Däremot konstaterar de att 66 procent av sydafrikaner, vars sanningskommission ligger till grund för deras diskussion, tyckte att relationerna etniska grupper emellan blev sämre av sanningskommissionen. Det kan dock tänkas vara en kortsiktig effekt; kanske krävs det ett steg bakåt för att komma två steg framåt. (Miall et al, 2011, s. 253-255). Payem Akhavan är inne på samma spår när han konstaterar att icke-juridiska former av rättviseskipande, som kommissioner i kombination med amnestier, inte sällan varit effektivare än tribunaler och åtal vad gäller att få ett slut på övergrepp och säkerställa en hållbar fred (Akhavan, 2009, s. 627).

Förvisso är David Mendeloff enig med Aldana-Pindell i att brottsoffer tenderar att föredra att juridiska verktyg används för att skipa rättvisa. Däremot, menar Mendeloff, är det tveksamt huruvida rättegångar och tribunaler faktiskt är bättre på att tillfredsställa offers behov av rättvisa och upprättelse. En rättegång är polariserande och konfliktartad och att efter ett övergrepp utsättas för misstroende och ifrågasättande kan bidra till ytterligare trauma. Som tidigare nämnt upplevs den utdömda rättvisan inte sällan som otillräcklig, vilket ytterligare komplicerar juridiskt ansvarsutkrävande. Vidare är det rent empiriskt svårt att fastslå att offers känsla av rättvisa och upprättelse är viktiga för ett samhälles fredsbyggnadsprocess, men givetvis kan man tycka att de är värden i sig, i linje med tidigare framförda normativa och moraliska argument. Mendeloffs huvudsakliga tes är att sanningssökande, och framför allt rättegångar, inte kan argumenteras för utifrån oro för offrens psykiska hälsa. Till det finns andra verktyg som fungerar bättre. Dessa är främst icke-juridiska (Mendeloff, 2009, s. 594-595, 617-623).

Samtidigt är sanningskommissioner långt ifrån problemfria. Bland de medverkande i Sydafrikas sannings- och försoningskommission var intrycken väldigt spridda. Av de som vittnade om begångna brott upplevde 50 % att det varit en positiv upplevelse, medan den andra hälften ångrade sig och kände att deras förväntningar inte uppfyllts (Mendeloff, 2009, s. 604).

Detta är givetvis bara en bråkdel av all akademisk teori och empiri på ämnet, men tjänar till att ge en fingervisning kring hur debatten går gällande juridiska respektive icke-juridiska former av rättviseskipande. Huvuddragen i argumentationen tenderar att kretsa kring vad som är bäst för samhället, vad som är bäst för offer, vad som är moraliskt rätt och vad som bidrar till mest stabilitet.

5 Amnesty International och det postkonfliktuella Sierra Leone

5.1 Idéanalysens dimensioner

Jag har inför min idéanalys valt att formulera tre dimensioner, med syfte att hjälpa mig besvara min ursprungliga frågeställning. Som tidigare nämnt i kapitel 2.1 hjälper de mig analysera två olika delar av Amnestys argumentation; dels det mer konkreta valet mellan juridisk och icke-juridisk rättvisa, och i förlängningen det mer abstrakta mellan rättviseskipande och fredsbyggande. Dessa dimensioner hjälper mig besvara min ursprungliga frågeställning och lyder:

- Vilken slags rättvisa argumenterar Amnesty International för; juridisk/icke-juridisk?
- Vilka argument anförs för den slags rättvisa man vill utkräva?
- Uppmärksammas någon problematik kopplat till juridiskt respektive icke-juridiskt rättviseskipande eller mellan fredsbyggande och rättviseskipande?

5.2 Idéanalys

Under idéanalysen kommer en rad rapporter, dokument och publikationer från Amnesty International att analyseras. Jag börjar i september 1996, och rör mig kronologiskt framåt.

5.3.1 SIERRA LEONE: TOWARDS A FUTURE FOUNDED ON HUMAN RIGHTS – 24/9 – 1996

Denna text utgavs 24:e september i samband med att en militärregering avgått och överlämnat makten till en civil regering som blivit vald av folket. Det är en omfattande rapport som upplåter fyra sidor till att diskutera ansvarsutkrävande och utredning under rubriken Investigation and accountability.

1. Vilken slags rättvisa argumenteras för, juridisk/icke-juridisk?

Amnesty talar sig varmt om vikten av att skipa rättvisa, gräva upp sanningen och att hålla förövare ansvariga. Däremot är man i textens första paragrafer något otydliga gällande vilken form av rättvisa man eftersöker; man talar om det i breda termer, om vikten av sanning och ansvarsutkrävande, men går inte djupare än så. Det dröjer till fjärde paragrafen innan min huvudsakliga fråga adresseras:

Amnesty laws which prevent prosecutions contribute to impunity. Laws which prevent the emergence of the truth and subsequent accountability before the law should not be acceptable, whether passed by those responsible for the violations or by successor governments (Amnesty International, 1996, s. 8)

I denna paragraf man nämner man klart och tydligt ”accountability for the law”, enkelt översatt ansvarsutkrävande inför lagen vilket leder mig till slutsatsen att man i första hand eftersöker juridisk rättvisa. Ett icke-juridiskt alternativ hade i detta läge kunnat vara att eftersöka sanningen, vilket förvisso görs, men man betonar att sanningen bör efterföljas av ansvarsutkrävande inför lagen.

Amnesty hänvisar till en statlig utredning som efter internationellt tryck inleddes år 1994. Dennas syfte var att utreda två regeringssoldaters roll i en attack som ledde till en irländsk prästs och en holländsk familjs död. Utredningen fastslog att de två soldaterna varit medskyldiga till de oskyldiga civilas död och rekommenderade att de åtalades. ”[n]either has been prosecuted and both have resumed service in the army”, konstaterar Amnesty (Amnesty International, 1996, s. 9). Här uttrycker Amnesty missnöje över faktumet att åtal inte har väckts, vilket jag ser som ytterligare bevis för att juridisk rättvisa är vad som eftersöks.

Det bör också nämnas att Amnesty i slutet av avsnittet gällande Investigation and accountability diskuterar The National Unity and Reconciliation Commission, som installerades under sommaren 1996. Denna kommission hade ett brett mandat, men tycks enligt Amnesty främst rikta in sig på anklagelser om korruption hos tidigare politiker och tjänstemän. Man utvecklar:

”The establishment of the National Unity and Reconciliation Commission is a positive development. In order to fully achieve its aims of promoting national reconciliation, Amnesty International believes that its mandate should be expanded and its composition reviewed to enable it to clarify the truth about human rights abuses during the internal armed conflict and to make recommendations for compensation. (...)” (Amnesty International, 1996, s. 11)

I denna paragraf är Amnesty något otydligare med vad för slags rättvisa man är ute efter. Kompensation, i form av böter eller liknande gottgörande, är en betydligt bredare form av rättvisa än vad åtal och fängelsestraff är. Genom detta tycks Amnesty här vara öppen även för icke-juridiska former av rättvisa. Samtidigt konstaterar man i ett tidigare stycke, gällande de politiker och tjänstemän som utretts av kommissionen, att ”[s]ome had been ordered to pay compensation to the state, had property confiscated and been imprisoned”. (Amnesty International, 1996, s. 10-11). Måhända använder Amnesty uttrycket

”compensation”, när man uppmuntrar till att kommissionen ska kunna ”make recommendations for compensation” som ett samlingsbegrepp för all slags rättviseskippande. I sina avslutande rekommendationer uttrycker man sig också något annorlunda kring kommissionens roll:

It should make recommendations for bringing to justice those responsible for human rights abuses and for measures to prevent the recurrence of such abuses in the future. (Amnesty International, 1996, s. 11)

I sammanhanget är ”bringing to justice” en term snävare inriktad mot juridisk rättvisa vilket ytterligare stödjer faktumet är Amnesty först och främst eftersöker just sådan.

2. Vilka argument anförs för den slags rättvisa man vill utkräva?

Amnesty förmedlar omgående sin övertygelse om att straffrihet, vilket här tycks syfta till avsaknad av såväl juridiska som icke-juridiska former av rättviseskippande bidrar till att övergrepp på mänskliga rättigheter tillåts fortgå världen över. Således tar man ställning för hållningen att rättviseskippande är viktigt i förebyggande syfte. Vidare menar man att alla misstankar om övergrepp måste utredas. Detta är en absolut nödvändighet, med hänvisning till internationell rätt och praxis. Amnesty konstaterar också att sanning, fastställande av skuld och ansvarsutkrävande är av yttersta vikt för att göra bokslut för en tid som präglats av övergrepp på mänskliga rättigheter. Enbart när de som gjort sig skyldiga till övergrepp har ställs inför rättvisa kan samhället vända blad och gå vidare. Vidare uttrycker man att ”[b]ringing those responsible to justice is a preventive rather than vengeful measure”; på så vis verkar man inte hävda att juridisk rättvisa är att föredra på grund av en moralisk skyldighet att straffa ansvariga, utan snarare för att juridisk rättvisa är mest effektiv vad gäller att lägga grund för ett demokratiskt samhälle fritt från övergrepp. (Amnesty International, 1996, s. 8).

3. Uppmärksammas någon problematik kopplat till juridiskt respektive icke-juridiskt rättviseskippande eller mellan fredsbyggande och rättviseskippande?

Argumentationen gör till en början ingen direkt koppling till det dilemma som kan uppstå mellan fredsbyggande och rättviseskippande, men när man efterlyser en oberoende undersökning av de övergrepp som misstänks ha begåtts betonar man att detta bör göras av en neutral aktör som har tillräckliga resurser och makt för att utföra jobbet (Amnesty, 1996, s. 8). Detta ser jag som kopplat till den problematik som jag tidigare redogjort för gällande rättviseskippande i fattiga, korrupta länder (Herman et al, 2013, s. 56-58); en rimlig slutsats är att Amnesty föredrar att en internationell aktör leder eller bistår en sådan undersökning, för att säkerställa dels ekonomiska resurser och dels opartiskhet. På så vis kan man överkomma problematiken som kan uppstå vad gäller juridiska verktyg.

Amnesty adresserar även den klausul gällande amnesti som fanns inkluderad i det fredsavtal som undertecknades 1996. Man noterar att det inte är helt ovanligt att regeringar, i utbyte mot amnesti för eventuella brott begångna under konflikt, ger ifrån sig makten. Amnesty är medvetna om att detta av vissa kan tänkas bidra till försoning, men menar att deras egen erfarenhet snarare är den motsatta; oförmåga att utkräva ansvar och skipa rättvisa bidrar istället till att våldsamheter och övergrepp tillåts fortsätta. Amnesty är istället av uppfattningen att "[t]rue reconciliation must be founded on truth, justice and redress (Amnesty International, 1996, s. 8). Vidare är det även i denna dimension intressant att diskutera en tidigare citerad mening. Amnesty hävdar att "[b]ringing those responsible to justice is a preventive rather than vengeful measure" (Amnesty, 1996, s. 8) vilket det finns stöd för i den teoretiska och akademiska världen. Samtidigt finns också de som hävdar motsatsen, vilket hade varit intressant att höra Amnestys tankar kring-

På sidan 10 adresserar Amnesty mer direkt dilemmat mellan fredsbyggande och rättviseskipande. Den amnesti som utlovats till båda sidor av inbördeskriget diskuteras, och Amnesty refererar till President Ahmad Tejan Kabbahs uttalande om att en amnesti kan behövas för att fostra försoning, rehabilitering och återuppbyggnad. Amnestys respons lyder:

"[...] Measures taken to secure reconciliation and integration of former combatants into civilian life should not preclude accountability for human rights abuses. Amnesty International believes that, for both durable peace and sustained respect and protection of human rights, accountability for past human rights abuses must be established. This is an essential component of a process of peace and reconciliation after internal armed conflict and large-scale violations of human rights [...]" (Amnesty International, 1996, s. 10)

Man menar här att juridisk rättvisa inte bara är viktigt för att upprätthålla och skapa respekt för mänskliga rättigheter, utan även att det krävs för såväl fredsbyggande som för försoning, vilket i förlängningen leder till att den inte kan kompromissas med. Man proklamerar tydligt att försoning och försök att integrera tidigare rebeller och soldater i samhället inte bör gå före rättviseskipande. På så vis intar man en ståndaktig hållning för juridisk rättvisa, som upplevs som så pass viktigt att kompromisser känns svåråtkomliga. Just på grund av denna principfasthet gällande juridisk rättvisas fördelar finner jag de nästföljande meningarna extra intressanta:

"Pre-conviction general amnesties undermine this goal. The interests of national reconciliation after a period of violence and confusion may be served by pardons after conviction. Amnesty International takes no position on this, but it does insist that the truth is revealed and the judicial process completed" (Amnesty International, 1996, s. 10)

Här finner jag en tydligare pragmatism och medvetenhet kring problematiken vad gäller juridisk respektive icke-juridisk rättvisa, och i förlängningen mellan fred och rättvisa. Den grundas i att Amnesty är öppna för att nationell försoning kan gynnas av att en slags kohandel mellan rättvisa och fredsbyggande, här i form

av nationell försoning, tillåts ta plats. Det viktiga för Amnesty tycks vara att sanningen kring vad som hänt kommer fram och att juridiska åtal leder till domar. Ifall förövare sedan benådas förtid lägger man sig inte i. Det är en tydlig brytning med Amnestys tidigare mer eller mindre kompromisslösa hållning kring juridisk rättvisa, och visar på en medvetenhet kring dilemmat mellan fredsbyggande och rättviseskipande.

5.3.2 Sierra Leone: a peace agreement but no justice - 9/7 – 1999

Tre år har passerat och med anledning av fredsavtalet som nyligen undertecknats ger Amnesty ut en kortare text (Amnesty International, 1999) med sina åsikter kring det.

1. Vilken slags rättvisa argumenteras för, juridisk/icke-juridisk?

”This week’s peace agreement which grants total amnesty to the perpetrators of killings, mutilations, rapes and abductions in Sierra Leone is unjust and unacceptable (...).”

Amnesty klargör i dokumentets första mening sitt totala avståndstagande från den amnesti som fanns inkluderad i fredsavtalet. Istället menar man att

“There can be no true reconciliation - and with it lasting peace - if the truth about the gross human rights abuses which have occurred in Sierra Leone is not established and those responsible held accountable (...).”

Således intar man återigen positionen att såväl försoning som en hållbar fred kräver att övergrepp på mänskliga rättigheter utreds och att förövare hålls ansvariga för sina brott. Man uttrycker dock ingen klar åsikt gällande hur förövare bör hållas ansvariga i förhållande till juridiska eller icke-juridiska former av rättvisa. Man adresserar dock den sannings- och försoningskommission som beslutats om i och med fredsavtalet, vilken man menar

“(..). it is not clear that this commission will fully meet the rights of victims and their families to truth, justice and reparation. If these rights are ignored, a question remains over the legitimacy of the agreement for the people of Sierra Leone.”

Man verkar stödja upprättandet av en kommission, men menar att den för att vara värd sitt namn behöver mekanismer för att upprätta sanning, rättvisa och gottgörelse. Man specificerar sin uppfattning något, när man uttrycker att förövare som omfattas av amnestin ”may be prosecuted if they travel outside Sierra Leone” då de faller under universell jurisdiktion. I och med användningen av prosecuted – åtalas – verkar juridisk rättvisa vara vad Amnesty är ute efter.

2. Vilka argument anförs för den slags rättvisa man vill utkräva?

“By failing to tackle impunity for gross human rights abuses, the peace agreement provides no deterrent to continuing human rights abuses or contempt for international human rights and humanitarian law (...)”

Även i denna text intar Amnesty positionen att juridisk rättvisa behövs för att motverka och avskräcka framtida övergrepp. Uppfattningen återkommer i texten och utgör det huvudsakliga argumentet för att skipa juridisk rättvisa. Detta utgör en brytning mot exempelvis Payem Akhavans teorier om att människor i extrema förhållanden inte tänker rationellt, och således inte avskräcks av juridisk rättvisa (Akhavan, 2009, s. 628). Vidare menar Amnesty att eftersom några av de brott som misstänks ha begåtts bryter mot såväl internationell lag som sedvanerätt måste de utredas.

3. Uppmärksammas någon problematik kopplat till juridiskt respektive icke-juridiskt rättviseskipande eller mellan fredsbyggande och rättviseskipande?

Nej.

5.3.3 DOCUMENT - SIERRA LEONE: ENDING IMPUNITY - AN OPPORTUNITY NOT TO BE MISSED - 30/7 - 2000

I ett dokument (Amnesty International, 2000) som utgavs 30 juli 2000 uppmanar Amnesty FN och Sierra Leones regering att upprätta en internationell tribunal för att utkräva rättvisa för brott begångna under inbördeskriget.

1. Vilken slags rättvisa argumenteras för, juridisk/icke-juridisk?

Föga förvånande argumenteras i denna text för juridisk rättvisa. Eftersom man efterlyser en internationell tribunal talar det i princip för sig självt vilken slags rättvisa man är ute efter. Utöver själva grundpremisen för texten, en tribunal som utdömer juridisk rättvisa, tydliggörs detta även genom formuleringar som ”(..) establish a judicial mechanism which is credible, fair and effective” i vilka den juridiska mekanismen tydligt betonas.

2. Vilka argument anförs för den slags rättvisa man vill utkräva?

”(..) Yet those responsible for these human rights abuses throughout nine years of internal armed conflict have enjoyed almost total impunity for their actions, with little or no deterrent to continuing to commit atrocities (...)”

I detta stycke klargörs Amnestys position gällande juridisk rättvisa tydligt. Man menar återigen att avsaknad av juridisk rättvisa lägger grund för ett samhälle i vilket det knappast finns någon avskräckande effekt vad gäller att begå övergrepp. Något senare i texten anför man också ett annat slags argument för juridisk rättvisa, vilket består av att tribunalen bör instiftas i Sierra Leone för att i största möjliga mån "(...) contribute towards the process of reconciliation". På så vis menar Amnesty att juridisk rättvisa även bidrar till att skapa försoning. Man utvecklar inte vidare hur det går till, men det kan tänkas att man är inne på samma spår som exempelvis David Mendeloff när han lägger fram argumentet att juridiska åtal kan tänkas få slut på våldsamheter, varifrån en försoningsprocess kan påbörjas (Mendeloff, 2004, s. 360). Om detta vågar jag dock inte uttala mig.

3. Uppmärksammas någon problematik kopplat till juridiskt respektive icke-juridiskt rättviseskipande eller fredsbyggande och rättviseskipande?

Denna text innehåller en rad hänvisningar till konkreta svårigheter som omgärdar juridiska åtal, och i viss mån även det övergripande dilemmat mellan fredsbyggande och rättviseskipande. Jag börjar med det senare.

"(...) The amnesty was accepted by some parties as the necessary price for peace. The continuation of human rights abuses against civilians since July 1999, however, suggests that there can be no peace without justice (...)"

Detta stycke indikerar att Amnesty är medvetna om att det finns en debatt kring problematiken gällande fredsbyggande och rättviseskipande. Dock är det en debatt som Amnesty inte ger sig in i; man konstaterar omgående att det våld som följde på fredsavtalets amnesti innebär att dilemmat här inte gör sig gällande. Den övergripande rubriken för detta stycke lyder "NO PEACE WITHOUT JUSTICE" vilket tydligt visar Amnestys ställningstagande. Eftersom man i denna text uppmanar till upprättandet av en tribunal är det rimligtvis juridisk rättvisa man menar krävs för en hållbar fred. Någon vidare fördjupning i debatten vad gäller kohandeln mellan fred och rättvisa görs inte. Däremot adresseras ett par problem rörande juridisk rättvisa som jag tidigare redogjort för i min genomgång av akademisk litteratur på ämnet. Exempelvis diskuteras svårigheterna kring att väcka åtal efter storskaliga övergrepp och våldsamheter och hur tribunalen ska hantera dessa.

"(...) Given that such a tribunal would only be able to try a limited number of cases, the international community must also contribute to the longer-term strengthening of the Sierra Leone judicial system to enable it to bring to justice all other perpetrators of human rights abuses in trials which meet international standards of fairness"

Detta stycke visar på att Amnesty är införstått i att symboliska åtal av ledande förövare inte alltid upplevs tillräckliga för att tillfredsställa ett samhälles, och offers, behov av rättvisa. Detta vill man hantera genom att, utöver att inrätta en tribunal för ett fåtal av de brottsmisstankar som finns, även arbeta långsiktigt för

att Sierra Leone på egen hand ska kunna åtala alla förövare och utdöma juridisk rättvisa. Man framför också att

”(..) trials should preferably take place in Sierra Leone since this would be the best means to ensure that justice is seen to be done, that the facts are laid before the Sierra Leone people (..)”

vilket kan motverka det som Miall et al (Miall et al, 2011, 253-255) varnar för; att rättegångar inte är en universell lösning och kan vara svåra anpassade till olika kulturella kontexter. Att låta rättegången ta plats i Sierra Leone är förmodligen ett steg på vägen i detta, och kan som Amnesty säger tänkas bidra till att den rättvisa som utdöms och de sanningar som utröns faktiskt förankras hos folket.

6 Slutsats och sammanfattning

Generellt finner min analys att Amnesty föredrar juridisk rättvisa före icke-juridisk. Till en viss grad är de termer och begrepp man använder något svävande; man proklamerar vikten av rättvisa och att etablera en sanning, men nämner inte alltid exakt hur. De gånger som man preciserar vilken slags rättvisa man vill se är det dock tydligt att juridisk sådan är vad som föredras.

I Amnestys argumentation för juridisk rättvisa tycker jag mig finna två huvudsakliga argument. Det ena, vilket gång på gång återkommer, utgörs av att man utan åtal och straff inte uppnår en avskräckande effekt, vilket i förlängningen kan leda till att övergrepp tillåts fortgå. Det är ett argument som är frekvent även bland akademiker och forskare, men det hade ändå varit intressant att höra Amnesty något djupare bemöta de som är av en annan uppfattning. Det andra utgörs av en stark vilja att etablera en sanning, ett narrativ, kring vad som faktiskt skett gällande övergrepp, förövare och offer. Detta för att sann försoning kräver sanning. Sanning behöver inte nödvändigtvis uppnås genom juridiska processer, men det tycks vara mekanismen Amnesty föredrar. Även denna linje har stöd bland akademiker, men som jag nämner i kapitel 4 menar exempelvis Rama Mani att offer inte nödvändigtvis eftersöker juridisk rättvisa och sanning. Det är sanning i sig man söker, vilket hade varit intressant att se Amnesty utveckla sin argumentation kring. Samtidigt får man ha förståelse för att Amnesty inte går allt för djupt in på saken; det är inga officiella dokument kring Amnestys ståndpunkt gällande rättvise- och sanningsfrågor jag analyserat.

Gällande huruvida Amnesty förefaller vara informerade om det dilemma som kan föreligga är bilden tudelad. De tre texter jag analyserat är inte helt enhetliga i sin syn på juridisk rättvisa och dess funktion. I texten från år 2000 avvisar man tydligt de som hävdar att kohandlande mellan fred och rättvisa kan krävas för hållbar fred. I texten från 1996, däremot, menas att förövare kan benådas efter att åtal väckts och dom fallit. Detta för att främja nationell försoning. På så vis visar man sig ändå öppna för ett visst kompromissande idealen emellan. Jag kan därför konstatera att Amnesty verkar informerade om dilemmat mellan juridisk och icke-juridisk rättvisa, och indirekt fredsbyggnad och rättviseskipande, men att man överlag tydligt valt sida. Rättvisa, och främst juridisk sådan, bör inte stryka på foten. Likaså tycks åtal, domslut och påföljd vara det sätt Amnesty föredrar för att etablera en sanning. Detta är förstås rimligt; Amnesty vill givetvis, som de själva poängterar, att internationell rätt efterföljs och det är även den kontext man opererar i. Därför håller jag slutsatsen om att Amnesty till viss del kan tänka sig att luckra upp ett annars relativt kompromisslöst krav på juridisk rättvisa som

denna uppsats mest intressanta. Att Amnesty visar sig informerade om dilemmat och aktivt valt hur man ska hantera det är förstås av godo. Däremot hade jag gärna sett att man i sin argumentation tydligare bemötte de akademiker som inte är övertygade om att juridisk rättvisa är en universallösning. Det finns där, men gärna i än större utsträckning, vilket hade bidragit till ytterligare trovärdighet vad gäller Amnestys argumentation.

Vidare är det också på ett annat plan intressant att man är öppen för att benådningar, efter en juridisk process med fällande dom, kan vara legitimerade för att främja nationell försoning. Varför är det då så viktigt med just juridisk rättvisa? Det må vara cyniskt, men inställningen kan väcka frågor kring ifall det är det verkligen är det mest effektiva sättet att uppnå rättvisa, både vad gäller ekonomi, logistik och tid. Denna del av Amnestys argumentation hade gärna fått utvecklas.

Denna uppsats företog sig att analysera Amnestys inställning till dilemmat mellan fredsbyggande och rättviseskipande ur ett tämligen strikt perspektiv gällande juridiska och icke-juridiska former av rättvisa. Det hade varit intressant, vad gäller vidare forskning, att även titta på hur andra former av rättviseskipande kan användas i postkonfliktuella samhällen som slits mellan krav på rättvisa och stabil fred. Detta kan exempelvis vara hur mer lokala och regionala former av rättviseskipande kan inkorporeras i liknande processer. Det är intressant ur en rad perspektiv. En vinkel är på vilka sätt en större lyhördhet gentemot lokala former av rättvisa och försoning kan bidra till ökad effektivitet och legitimitet. En annan är huruvida den form av rättvisa Amnesty, eller västbaserade NGO:s överlag, propagerar för kan tänkas vara sprungen ur en eurocentrisk världsbild och därför inte nödvändigtvis är att föredra i alla lägen.

7 Referenser

- Aggestam, Karin & Björkdahl, Annika. 2013. Introduction: the study of just and durable peace, i Aggestam, Karin & Björkdahl, Annika (red.), *Rethinking Peacebuilding – The quest for just peace in the Middle East and the Western Balkans*. New York: Routledge
- Akhavan, Payam. 2009. Are International Criminal Tribunals a Disincentive to Peace? Reconciling Judicial Romanticism with Political Realism. *Human Rights Quarterly*, vol. 31, no. 3. s. 624-654
- Aldana-Pindell, Raquel. 2002. In Vindication of Justiciable Victims' Right to Truth and Justice for State-Sponsored Crimes. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, vol. 35, no. 5. s. 1399-1502
- Amnesty International. 1996. Sierra Leone: Towards a future founded on human rights. <http://www.amnesty.org/en/library/asset/AFR51/005/1996/en/aa6ef1bf-eae9-11dd-b22b-3f24cef8f6d8/afr510051996en.pdf> – Hämtat 2014-05-24
- Amnesty International. 1999. Sierra Leone: A peace agreement but no justice. <http://www.amnesty.org/en/library/asset/AFR51/007/1999/en/2895914b-e0f6-11dd-be39-2d4003be4450/afr510071999en.html> – Hämtat 2014-05-25
- Amnesty International, 2000. Sierra Leone: Ending impunity – an opportunity not to be missed
<http://www.amnesty.org/en/library/asset/AFR51/064/2000/en/09ff9890-de92-11dd-b378-99b26579b978/afr510642000en.html> – Hämtat 2014-05-15
- Amnesty International, 2012. #19 – Amnesty International.
<http://www.theglobaljournal.net/article/view/500/> - Hämtat 2014-04-26
- Bar-Siman-Tov, Yaacov. 2013. Linking peace and justice in peacemaking, i Aggestam, Karin & Björkdahl, Annika (red.), *Rethinking Peacebuilding – The quest for just peace in the Middle East and the Western Balkans*. New York: Routledge

- Beckman, Ludvig. 2005. Grundbok i idéanalys. Stockholm: Santerus förlag
- Bergström, Göran och Boréus, Kristina. 2012. Textens mening och makt. Tredje upplagan. Lund: Studentlitteratur
- Bjereld, Ulf, Marie Demker & Jonas Hinnfors. 2009. Varför vetenskap? Tredje upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Cousins, Norman. 1953. Who Speaks for Man?. Tredje upplagan. London: Macmillan
- Cooper, A.F & Hocking, B. 2000. Governments, non-governmental organisations and the recalibration of diplomacy. *Global Society* vol. 14 no. 3, s. 361-376
- Ebadi, Shirin. 2008. Peace and justice go together. Mail & Guardian. <http://mg.co.za/article/2008-12-04-peace-and-justice-go-together> - Hämtat 2014-03-17
- Esaïasson, Peter & Gilliam, Mikael & Oscarsson, Henrik & Wängnerud, Lena. 2012. Metodpraktikan. Fjärde upplagan. Stockholm: Norstedts Juridik AB
- Fjelde, Hanne & Höglund, Kristine. 2011. Building peace, creating conflict?, i Fjelde, Hanne & Höglund, Kristine (red.), Building peace, creating conflict?. Lund: Nordic Academic Press
- Hayner, Priscilla. 2007. Negotiating peace in Sierra Leone: confronting the justice challenge. International Center for Transitional Justice. http://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-CHD-SierraLeone-Negotiating-Peace-2007-English_0.pdf – Hämtat 2014-05-08
- Hayner, Priscilla & Wierda, Marieke & van Zyl, Paul. 2002. Exploring the relationship between the special court and the truth and reconciliation commission of Sierra Leone. The International Center for Transitional Justice. <http://ictj.org/sites/default/files/ICTJ-SierraLeone-Court-TRC-2002-English.pdf> – Hämtat 2014-05-05
- Herman, Johanna & Martin-Ortega, Olga & Lekha Sriram, Chandra. 2013. Beyond justice versus peace: transitional justice and peacebuilding strategies, i Aggestam, Karin & Björkdahl, Annika (red.), Rethinking Peacebuilding – The quest for just peace in the Middle East and the Western Balkans. New York: Routledge
- Huysse, Luc. 2001. Amnesty, Truth or Prosecution?, i Paffenholz, Thania & Reychler, Luc (red.), Peacebuilding: A Field Guide. Boulder: Lynne Rienner

- ICTJ (The International Center for Transitional Justice). 2009. What is transitional justice? <http://ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Global-Transitional-Justice-2009-English.pdf> Hämtat 2014-05-18
- International Crisis Group. 2002. Sierra Leone's Truth and Reconciliation Commission: A Fresh Start? Africa Briefing no. 12 <http://www.crisisgroup.org/en/regions/africa/west-africa/sierra-leone/B012-sierra-leones-truth-and-reconciliation-commission-a-fresh-start.aspx>
- Lekha Sriram, Chandra. 2000. Truth commissions and the quest for justice: Stability and accountability after internal strife. *International Peacekeeping*, vol. 7, no. 4, s. 91-106
- Lekha Sriram, Chandra. 2009. Transitional justice and the liberal peace, i Newman, Edward & Roland Paris & Oliver P. Richmond (red.), *New perspectives on liberal peacebuilding*. New York: United Nations University Press
- Lloyd, Robert B. 2005. Expecting Satisfaction: Negotiating a Durable Peace in South Africa, i Kremenyuk, Victor & Zartman, William I. (red.), *Peace Versus Justice - Negotiating Forward- and Backward-Looking Outcomes*. Lanham: Rowman & Littlefield
- Mani, Rama. 2002. *Beyond retribution: seeking justice in the shadows of war*. Cambridge: Polity Press
- Mannergren-Selimovic, Johanna. 2011. Individual justice and collective innocence. The role of the ICTY in a Bosnian town, i Fjelde, Hanne & Höglund, Kristine (red.), *Building peace, creating conflict?*. Lund: Nordic Academic Press
- Mendeloff, David. 2004. Truth-Seeking, Truth-Telling, and Postconflict Peacebuilding: Curb the Enthusiasm? *International Studies Review*. Vol. 6, no. 3.
- Mendeloff, David. 2009. Trauma and vengeance: Assessing Post-conflict justice. *Human Rights Quarterly*, vol. 31, no. 3. s. 592-623
- Miall, Hugh & Ramsbotham, Oliver & Woodhouse, Tom. 2011. *Contemporary Conflict Resolution: the prevention, management and transformation of deadly conflicts*. Tredje upplagan. Cambridge: Polity Press
- Newman, Edward & Roland Paris & Oliver P. Richmond, 2009. Introduction, i Newman, Edward & Roland Paris & Oliver P. Richmond (red.), *New perspectives on liberal peacebuilding*. New York: United Nations University Press

Peacebuilding Initiative. Transitional Justice: Transitional Justice & Peacebuilding Processes.

http://www.peacebuildinginitiative.org/index0e6.htmlpageId=1883#_ftn56

Hämtat 2014-04-14

Svensson, Torsten & Teorell, Jan. 2007. Att fråga och att svara. Stockholm: Liber

The Global Journal, 2013. <http://www.theglobaljournal.net/group/top-100-ngos/>

Hämtat 2014-04-19

United Nations. 2010. Peacebuilding: An Orientation. Peacebuilding Support Office.

http://www.un.org/en/peacebuilding/pbso/pdf/peacebuilding_orientation.pdf

Hämtat 2014-05-20

Zartman, William I. 2005a. Looking Forward and Looking Backward on Negotiation Theory, i Kremenyuk, Victor & Zartman, William I. (red.), Peace Versus Justice - Negotiating Forward- and Backward-Looking Outcomes. Lanham: Rowman & Littlefield

Zartman, William I. 2005b. Negotiating Forward- and Backward-Looking Outcomes, i Kremenyuk, Victor & Zartman, William I. (red.), Peace Versus Justice - Negotiating Forward- and Backward-Looking Outcomes. Lanham: Rowman & Littlefield